

Pastabos pačiam sau

Nostalgija – kaip liga

Pirmiausia noriu pacituoti Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro, advokato Kazimiero Motiekos mintis laikraštyje „Lietuvos žinios“. Reaguodamas į UAB *Samsonas* prezidento A. Rimidžio pretenzijas, kodėl Lietuvos pramonininkų konfederacijos komisija nesuteikė aukso medalio šios įmonės gaminamoms „Tarybinėms ekstra“ dešrelėms, K. Motieka stebisi *Samsono* vadovo noru per spaudą paskleisti visuomenę klaidinančią mintį, jog toks gaminio pavadinimas reiškia to laikotarpio gyvenimo būdą, o ne santvarką ar politiką.

„Dar neišblėso žmonių atmintyje sovietinio okupacinio gyvenimo tikrovė, kurioje geros kokybės mėsos gaminių sąvoka asocijavosi tikrai su neišsipildžiusiais gražiais sapnais, o realiaame gyvenime – su beviltiškais problemomis, kur tokių gaminių gauti. Dar šiandien daugelis prisimena sovietmečio laikais atsiradusią vaikišką dainelę: *nei mėsytės, nei dešrytės, tik raudonos vėliavytės*, – rašo K. Motieka.

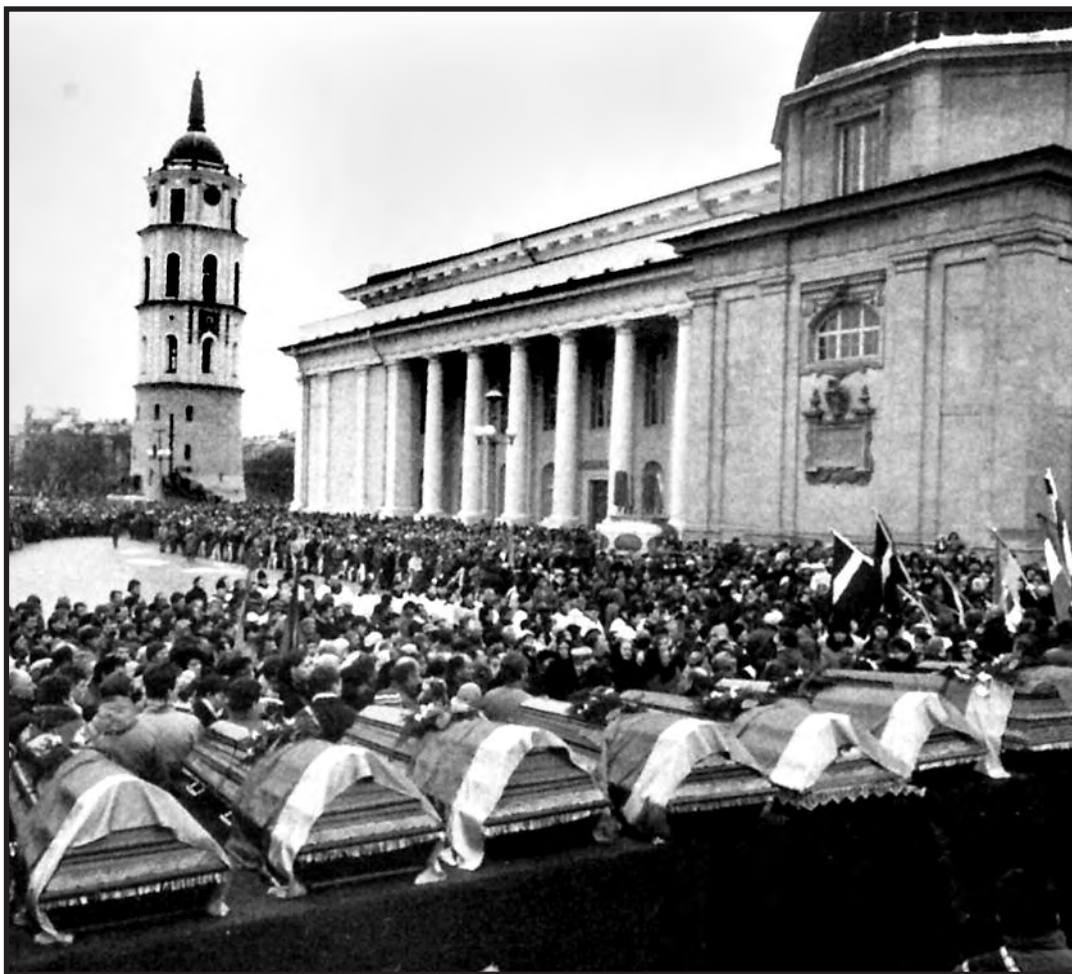
Mane asmeniškai nupurto mūsų prekybos centrų lentynose išsirikiavusios „Tarybinės ekstra“ dešrelės, bandelės „Trys kapeikos“ ar kiti sovietmetį ir jo begalines eiles parduotuvėse primenantys produktų pavadinimai. Priitariu K. Motiekai, kad ciniška ir begėdiška vyresnio amžiaus pirkėjams brukti okupacinio režimo terminologiją kaip kokybiškos prekės ženklą. „O gal UAB *Samsonas* prezidentas ilgisi laikų, kai geros kokybės dešras pats vežiojo į namus tarybiniais ir partiniams funcionieriams?“ – klausimu savo repliką baigia autorius.

Aš ją dar papildyčiau tarybinių laikų rusiškos muzikos arsenalu, kuris neišsenkamu srautu įkyriai į ausis lenda dažnoje kavinėje arba bare. Pragertu ir prarūkytu balsu gergždžia Vladimiras Visockis. Čiastuškiniais tonais klykauja anų laikų tarybinės estrados žvaigždės arba šių laikų jų epigonai. Gero tono kavinėse ir aukštos klasės restoranuose tokių melodijų jau neišgirsi, bet jos plyšauja didžiųjų miestų pakraščiuose baruose, provincijos kavinėse, pakelės užieigose. Tarybinės melodijos yra įkyresnis ir bjaurusnis produktas už tarybines dešreles. Dešrelių gali nepirkti, o tokių melodijų, leidžiamų pilnu garsu, esi priverstas klausytis. Jei paprašai barmeną jas pritildyti, nes negalima susikalbėti, tau paaiškinama, kad šeimininkas liepia jas leisti vardan lankytojų pramogos. Įdomu, kokie lankytojai tokios pramogos prašo, kokias restauracines nuotakas puoselėja barų ir kavinių šeimininkai. O dar įdomiau, kad ir mūsų jaunimėlis nieko prieš žavėtis triukšminga, neskoninga rusiška muzika. Kam nostalgija, kam egzotika, o kam ir politika...

Marius Simaniškis

Kitame numeryje:

- Kęstutis A. Trimakas. Trilogija apie Dievo nužudymą.
- Leonas Peleckis-Kaktavičius. Vaikai iš Venclauskių namų.
- Vytautas Kaltenis. Lietuvos keliai.
- Antanas Dundzila. Apie Bronių Kviklį.

Zenono Nekrošiaus nuotrauka

„Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs...“ – poetams leista būti pranašais. Katedros aikštė žuvusiųjų, sovietinių satrapų aukų, laidotuvių dieną plazdėjo žvakių liepsnomis. Šioje vietoje šventoji ugnis liepsnojo ir ikimindauginiais laikais, nes Lietuva per amžius auškojo ugnį savo Praamžiui, kuriam nėra laiko ribų.

Kruviną sausio dienos jaunajai kartai akivaizdžiai parodė, kad tik tokia tauta galėjo dešimt pokario metų su ginklu priešintis okupantui. Laužai aplink Parlamento rūmus kalba ir apie penktojo dešimtmečio partizanų laisvės kovas.

Taigi kas būdinga šiai tautai? Neišpasakyta kantrybė ir žūtbutinis pasiryžimas.

Aldona Žemaitytė, 1991 m. sausis

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

- 1 psl. Marius Simaniškis. Nostalgija, kaip liga.
- 2 psl. Vanda Juknaitė. Rapolas.
- 4 psl. Silvija Vėlavičienė. Iš saujos derliaus – visas aruodas.
- 6 psl. Vincentas Uždavinys. Gyvenimo teologas.
- 7 psl. Romualdas Kriaučiūnas. Partizanų dainos...
Gražina Mareckaitė. Kitaip – dar nereiškia geriau.
- 8 psl. Stanislovas Abromavičius. Du Aleksandro Zapkaus gyvenimai (antra dalis).

Redaguoja Aldona Žemaitytė

aldaze@gmail.com

Vanda Juknaitė

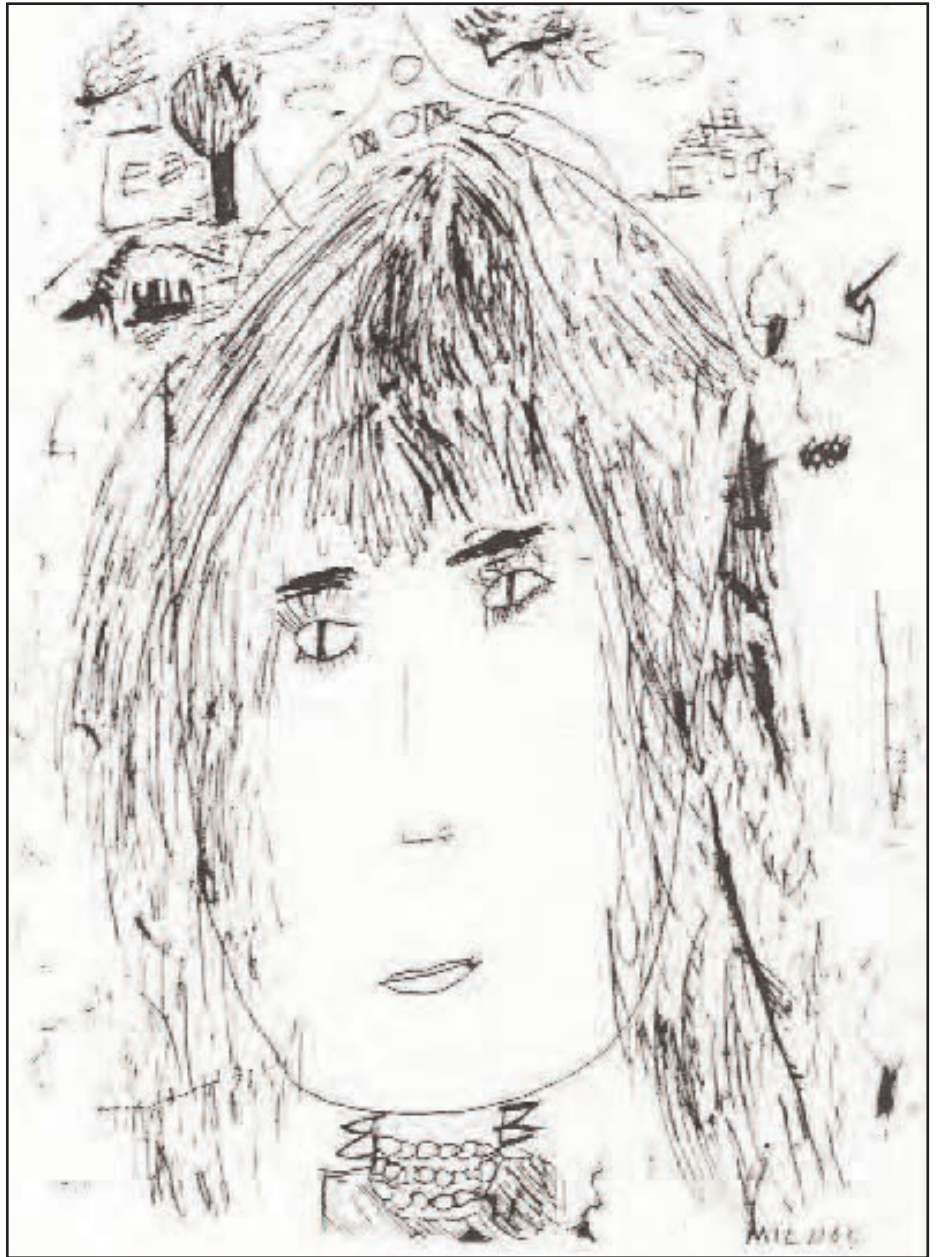
Iš knygos „tariamasis iš tamsos“

Rapolas

Vilniaus „Genio“ pradinė mokykla, 3 klasė

Turėčiau parašyti knygos įžangą, tačiau nejstengiu. Nuščiuvimas tapo man vienintele galima laikysena šios tikrovės glėbyje. Viską pasakys vaikai. Knyga apie tai, ko neįmanoma išvengti. Nedrįstu sakyti– ji skirta suaugusiems. Daugybė suaugusių žmonių niekada nesuauga. Gyventi ir išreikšti neretai yra priešingi dalykai, tačiau, man atrodo, bendrom pastangom kartais mums pavyko juos bent krašteliu suglausti. Kai kada tai nebūdavo net sunku. Kaip ir papasakoti vaiko sapną. Berniukas, kurio tėvai išsiskyrė, nuolat sapnuoja, kad mama veda jį į darželį per tiltą virš traukinių bėgių. Aplinkui juoda juoda. Tiltas dreba ir jis pats eina visas drebėdamas iš baimės, kad tuoj nukris.

V. J.

V.J. Kas tu esi, Rapolai?

Rapolas. Ką?

V.J. Kas tu esi?

Rapolas. Aš esu žmogus. Aš esu gyvybė, egzistuojanti žemėje.

V.J. Ar tu dažnai būni vienas?

Rapolas. Taip. Mama namo grįžta tik vakare.

V.J. Po darbo?

Rapolas. Taip.

V.J. Ką tu veiki, būdamas vienas?

Rapolas. Žaidžiu „Lego“ ir žiūriu televizorių.

V.J. Ar norėtum, kad vis dėlto kas nors būtų šalia?

Rapolas. Kartais.

V.J. Atsimeni, kaip mes kalbėdavomės vasarą?

Rapolas. Mhm.

V.J. Tai aš dabar jau klausiu.

Rapolas. O, pagaliau. Mėgstu atsakinėti į klausimus.

V.J. Atsimeni, kad kalbėjomės apie karą?

Rapolas. Yes.

V.J. Yes?

Rapolas. Yes. Na, taigi klauskit.

V.J. Iš kur tu žinai apie karą?

Rapolas. Kaip iš kur žinau? Nelabai gerai suformuluotas klausimas.

V.J. Tą vasarą sakei, kad žmonės kare labai kenčia. Kenčia ne tik tie, kurie žūva, bet ir tie, kurie praranda savo artimuosius. Iš kur žinai?

Rapolas. Na, pavyzdžiui, išeina žmonės į karą. Jie miršta. Tai ką kitiems daryti? Tik verkti.

V.J. Aš tau užduodu per sunkius klausimus. Ar žinai, Rapolai, kad laikaisi kaip labai tvirtas žmogus, kuris visus savo rūpesčius pasilieka sau.

Rapolas. Bet man labiau patinka tokie klausimai: *kas tau patinka, ką tu mėgsti?*

V.J. Į tokių klausimą gali atsakyti kiekvienas.

Rapolas. Ne kiekvienas. Kai kurie net nepažįsta savęs.

V.J. O tu pažįsti save?

Rapolas. Taip.

V.J. Kokių būdu?

Rapolas. Iš prigimties.

V.J. Gera prigimtis. Kaip užaugai?

Rapolas. Gimtadienis po gimtadienio, gimtadienis po gimtadienio. Ir užaugau. Man jau devyneri metai.

V.J. Ar tu norėtum, kad mama ir tėtis gyventų kartu?

Rapolas. Taip. Jūs užrašykite: „Jis tai pasakė ryžtingai ir nuovokiai”

V.J. Tikriausiai tu sapnuoji tą savo baisųjį sapną?

Rapolas. Dėl ko?

V.J. Kad jie ne kartu.

Rapolas. Galbūt. Bet dabar aš jo nesapnuoju.

V.J. Ar tau kartais norisi kam nors pasakyti apie savo baimes?

Rapolas. Noriu. Bet ne kiekvienam žmogui.

V.J. Kas tas žmogus galėtų būti?

Rapolas. Mama.

V.J. Kaip tau atrodo, ar suaugusieji ko nors bijo?

Rapolas. Taip.

V.J. Kaip tu manai, ko?

Rapolas. Ko jie bijo? Baimės. Kurios aš nebijau.

V.J. Kaip tu išmokai jos nebijoti?

Rapolas. Tiesiog nugalėjau ją.

V.J. Kaip?

Rapolas. Sapnais. Pagalvojau, jei iš tikrųjų bus taip, tai geriau nebijoti.

V.J. Kad tave išmes per balkoną?

Rapolas. Kartais per balkoną, kartais pro langą laiptinėj.

V.J. Tu tiki pasakom?

Rapolas. Ne. Ne. Taip. Taip. Aš viskuo tikiu. Tikiu, kad ir namas šneka, ir žaislai šneka.

V.J. Tu kalbiesi su žaislais?

Rapolas. Ne. Jie šnekasi naktimis, kai aš nežinau.

V.J. O šuniuką norėtum turėti?

Rapolas. Taip.

V.J. Na, kokį?

Rapolas. Dalmatiną.

V.J. Jeigu tėtis ir mama būtų tavo vaikai, kaip tu su jais elgtumeis?

Rapolas. Pirmiausia aš jų nelepinčiau. Saldainius pirkčiau ne tada, kai jie nori, o tada, kai pats norėčiau jiems ką nors padovanoti. Ir gražiai gyventume.

V.J. Ką reiškia gražiai gyventi, Rapolai?

Rapolas. Turėtume gražų namą. Nesipyktume.

V.J. Ar tu bendrautum su jais, išklausytum juos, kai jie paprašytų tavęs pasikalbėti?

Rapolas. Taip.

V.J. O tu ar prašai tėvelio tave išklausyti? Ar jis išklauso?

Rapolas. Taip. Mhm. Taip. Mhm. Taip.

V.J. O mama?

Rapolas. Taip. Ir ne. Ne, ne. Taip. Taip. Taip.

V.J. Paskutinis sunkus klausimas. Prisiekiu daugiau nekankinsiu. Kas tavo gyvenime yra psichologas?

Rapolas. Širdis.

V.J. Psichologas?

Rapolas. (Linksi galva.) O ką, gerai atsakiau?

V.J. Gal ir gerai, bet aš nesuprantu. Ar tau svarbus tas žmogus?

Rapolas. Koks žmogus?

V.J. Psichologas. Tu eini pas žmogų, su kuriuo kalbiesi. Ar tau tai padeda?

Rapolas. Taip. Aš lankausi pas psichologą. Iš kur jūs žinot?

V.J. Močiutė sakė. Bet kodėl tu taip keistai pasakei „širdis”?

Rapolas. Todėl, kad ji man padeda atsakyti į visus mano gyvenimo klausimus.

V.J. Kas tavo gyvenimo klausimai? Pasakyk nors vieną.

Rapolas. Na, pavyzdžiui, ar mes mirsim, kai po kelių tūkstančių metų į žemę nukris kometa?

V.J. Rapolai, bet po kelių tūkstančių metų mes abu ir taip būsime mirę.

Rapolas. Taip taip. Bet aš noriu paklausti dėl kitų žmonių.

V.J. Kodėl jie tau rūpi?

Rapolas. Todėl, kad aš juos myliu. Kodėl myliu, sunku paaiškinti. Va, čia ir yra gyvenimo klausimas.

V.J. O tave žmonės myli?

Rapolas. Nežinau. Kiti? Kurių aš visai nepažįstu? Iš kur man žinoti?

V.J. O tie, kuriuos pažįsti?

Rapolas. Taip. Myli. Labai. Labai.

V.J. Kas labiausiai?

Rapolas. Mama. Ir tėtis.

V.J. O tu ką labiausiai myli?

Rapolas. Mamą ir tėtį.

V.J. Na, o dabar klausimai, kurių norėjai. Kokia tavo mėgstamiausia spalva?

Rapolas. Žydra. Šviesiai mėlyna.

V.J. Valgis?

Rapolas. Pica.

V.J. Kokia pamoka mokykloje?

Rapolas. Dailė ir darbeliai.

V.J. Kuo tu nori būti?

Rapolas. Dar nežinau. Dailininku arba architektu.

V.J. Nori turėti šeimą, kai užaugsį?

Rapolas. Taip.

V.J. O vaikų?

Rapolas. Taip.

V.J. Kiek?

Rapolas. Du. Ne, vieną. Ne. Du.

V.J. Na, kokį čia tau užduot paskutinį klausimą?

Rapolas. Gal kokią mašiną labiausiai noriu turėt?

V. J. Ar nori turėt mašiną?

Rapolas. Taip, labai. „Lambordžini diablo”. Bet be stogo.

V.J. O kodėl su stogu negerai?

Rapolas. Su stogu, bet kad jis atsidarinėtų.

V.J. O ko labiau nori, ar šuniuko, ar „Lambordžini”?

Rapolas. Aišku, kad „Lambordžini”.

V.J. Gal palinkėtumėm vienas kitam ko nors?

Rapolas. Ramybės, džiaugsmo, daug laimės akimirų, kad nebūtų širdy jokios nuoskaudos. Amen.

V.J. Pritariu.

Iš saujos derliaus – visas aruodas

Rašytojo Kazimiero Barėno šimtmečiui

SILVIJA VĖLAVIČIENĖ

„Sauja derliaus“ – taip pavadinta 1957 metais Londone Nidos knygų klubo leidyklos, kuriai daugiau nei tris dešimtmečius vadovavo Kazimieras Barėnas, išspausdinta lietuvių prozos antologija. Tuo metu jos sudarytojas, 1947 metais iš Vokietijos stovyklų į Didžiąją Britaniją persikėlęs rašytojas, dar tebuvo žinomas kaip dviejų novelių rinkinių – „Giedra visad grįžta“ (Memmingen, 1953) bei „Karališka diena“ (London, 1957) – autorius. Vargu, ar tuo metu buvo galima numanyti, kad 2007 ir 2008 metų sandūroje minint 2006 metais Londone mirusio Kazimiero Barėno gimimo šimtmetį, jo kūrybos aruodas bus toks gausus ir įvairiapusis – jame ne tik keturi romanai („Beragio ožio metai“, „Dvidešimt viena Veronika“, „Meškos maurojimo metai“, „Tūboto gaidžio metai“), šeši novelių ir apsakymų rinkiniai, pelnę jam deramą vietą lietuvių literatūros istorijoje, bet ir ypač kūrybinga bei vaisinga leidybos veikla – su jo vardu siejamas Didžiosios Britanijos lietuvių savaitraštis „Europos lietuvis“, kurio redagavimui atiduoti veik du dešimtmečiai, keturiolika literatūrinių skaitymų sąsiuvinių „Rinktinė“ (1958-1963), dešimt literatūros metraščio „Pradalgė“ knygų (1964-1980) ir galiausiai – du tomai knygos „Britanijos lietuviai“, kurioje kruopščiai surinkta ir pateikta informacija bei statistika apie trejeto dešimtmečių Didžiosios Britanijos Lietuvių Bendruomenės visuomeninę, politinę, kultūrinę veiklą. Ši knyga, pelnytai vadinama Anglijos lietuviškosios veiklos metraščiu, bei visas Kazimiero Barėno daugiau nei pusės šimtmečio darbas, skirtas ne tik grožinei kūrybai, bet ir aktyviai visuomeninei veiklai, išimtinai susietas su lietuviybės saugojimu bei puoselėjimu išeivijos sąlygomis, pelnę jam iškiliausio Didžiosios Britanijos lietuvių vardą. Dabar sunku įsivaizduoti, kas būtų nutikę, jei Kazimieras Barėnas drauge su kitais savo bičiuliais rašytojais būtų patraukęs iš Vokietijos pabėgėlių stovyklų į kitus kraštus – JAV, Kanadą ar Australiją – be jokios abejonės, tikrai neturėtume nei tokio gausaus ir vertingo Nidos knygų klubo leidinių rinkinio, tapusio labai svarbia ir reikšminga visos lietuvių išeivijos

Kazimieras Barėnas savo namuose.

spaudos aruodo dalimi, nei daugelio kitų spaudinių – ir sumanytų, ir išleistų jo pastangų bei rūpesčio dėka, o Didžiosios Britanijos lietuvių kultūrinis bei visuomeninis gyvenimas, be jokios abejonės, būtų nepalyginamai skurdesnis.

Savo nenuilstama veikla Kazimieras Barėnas patvirtino, kokia paveiki gali būti vieno žmogaus iniciatyva, jei jis geba savąja idėja uždegti kitus ir suburti bendraminčius. Ypač svarbus jo vaidmuo ne tik steigiant Londone Nidos knygų klubo spaustuvę bei leidyklą, bet ir keletą dešimtmečių organizuojant jos darbą ir redaguojant bemaž visus leidinius, kurių susikauptė daugiau nei šimtas. Būtent K. Barėnas buvo ir tęstinio leidinio „Rinktinė“ sumanytojas. Nuo 1958 iki 1963 metų išleista 14 „Rinktinių“ sąsiuvinių, kuriuose talpinti straipsniai iš periodikos. Pirmojo sąsiuvinio įžangos žodyje „Rinktinių“ leidėjai ir redakcija taip įvardija savojo užmojo svarbą: „Išleisdami ‘Rinktinę’ mes teturėjome vieną vienintelę mintį, kuri paskatino pradėti šį darbą: itin prieinamu būdu dar kartą įkinkyti mūsų periodinę spaudą tam didžiajam

uždaviniui – palaikyti lietuvių lietuvi. O to uždavinio čia siekiama ne šauksmu ir tuščiažodžiavimu, bet plačiai suprastais lietuviškojo gyvenimo ir kultūros faktais“. Vienoje vietoje sutelkti žinomų išeivijos autorių tekstai, skirti svarbiems Lietuvos istorijos įvykiams ar veikėjams, buvo plačiai naudojami ir ypač vertinami lituanistinėse mokyklose.

Kazimiero Barėno galvoje jau brendo naujas sumanymas – kartą metuose leisti literatūros metraštį. Pirmasis toks metraštis, pavadintas „Pradalgės“ vardu, pasirodė 1964 metais. Įžangos žodyje „Su pirmąja pradalgė“ jo sumanytojas taip aiškina leidinio uždavinius: „Mūsų rašytojai ir kultūrininkai yra ne kartą skundęsi, kad turime čia svetur apie šimtą rašytojų, o neįstengiami išlaikyti nei literatūros žurnalo, nei leisti pastoviai net literatūros metraščių. Teisingai tuose nusiskundimuose sakoma, kad tai gi būtų mūsų garbės dalykas.“ Ir ėmėsi to sunkaus uždavinio būtent Kazimieras Barėnas, nors Didžiojoje Britanijoje, kur jis gyveno, tebuvo gal tik dešimtadalis gausaus lietuvių išeivijos rašytojų būrio. Metraščio sumanytojo neatbaidė ir tokio leidinio rengimo sunkumai – sutelkti tekstus iš po visą pasaulį išsibarsčiusių lietuvių autorių tikrai nebuvo lengvas darbas, tačiau jo imtasi su K. Barėnui būdingu atkaklumu. Taip radosi gausus būrys talkininkų, iš kurių pirmiausia minėtinas JAV gyvenęs rašytojas Antanas Vaičiulaitis. Dešimtyje literatūros metraščio „Pradalgė“ knygų buvo spausdinama ne tik vyresniosios lietuvių išeivijos rašytojų kartos, bet ir naujausia jaunųjų autorių kūryba. Radosi vietos ir literatūros kritikai – grožinę kūrybą vertino Rimvydas Šilbajoris, Pranas Naujokaitis, Ilona Gražytė-Maziliauskienė, Algirdas Titas Antanaitis ir kiti kritikai. Dešimt pamečiui išleistų „Pradalgių“ knygų atspindėjo viso dešimtmečio išeivijos literatūrinio gyvenimo vyksmą ir šiapus, ir anapus Atlanto. Įdomu, kad literatūros metraštyje minimi ir svarbiausi okupuotos Lietuvos literatūrinio gyvenimo įvykiai – ketvirtojoje „Pradalgėje“ spausdinamas jautrus, netekties skausmo persmelktas Stasio Santvaro straipsnis, skirtas Vincui Mykolaičiui-Putinui, ir didelis pluoštas Lietuvoje neseniai mirusio poeto eilėraščių, o septintojoje „Pradalgėje“ Jonas Grinius straipsnyje „Karalius Mindaugas sovietinėj nelaisvėj?“ nagrinėja Lietuvoje išspausdintą Justino Marcinkevičiaus dramatinę poemą „Mindaugas“.

Kaip atskirą ir labai svarbų Kazimiero Barėno darbą turėtume išskirti jo dviejų tomų veikalą

Londonas, Barėnų namai. Prieš išsiunčiant K. Barėno palikimą į Lietuvą. Iš kairės: Indrė Daunytė, ambasadorius Vygaudas Ušackas, Marija Barėnienė.

„Britanijos lietuviai”, kurio žanrui nuskaiti tikėtų enciklopedinio žinyno vardas. Kad panašaus stiliaus ir apimties veikalą būtų parengęs dar kuris nors išeivijos rašytojas, neteko girdėti. Nesunku nujausti, kad šiam veikalui parengti buvo savanoriškai atsisakyta ir paaukota daug grožiinei kūrybai skirto laiko, tačiau Kazimierui Barėnui bendruomeninė veikla visada buvo labai svarbi, nė kiek ne menkesnė už kūrybą. Nuo 1947 metų ligi pat mirties 2006-aisiais buvęs aktyviu ir atsakingu Didžiosios Britanijos Lietuvių Bendruomenės nariu, K. Barėnas jautė pareigą parengti leidinį, kuriame būtų nuosekliai atspindėti visi to laikotarpio įvykiai. Pirmasis veikalo tomas apima 1947-1973 metų laikotarpį, o antrajame – dar dvejetainio dešimtmečio (1974-1994) lietuvių bendruomenės veiklos panorama. Kuo smulkesniausiai pateikiami duomenys apie visų organizacijų (visuomeninių, politinių, religinių ir kt.), paraprijų, draugijų, sambūrių, fondų veiklą, nepamirštant suminėti atskirų miestų bei miestelių lietuvių bendruomeninės veiklos faktų. Be šio veikalo kruopščių studijų neapsieis nė vienas bet kuria Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenės veiklos sritimi susidomėjęs tyrinėtojas ir suras šioje knygoje ne tik tai, ko ieškojo, bet ir daugybę labai įdomių, niekur kitur neužfiksuotų faktų. Iš tokių įdomybių verta paminėti II tomo 104 puslapyje talpinamą skyrelį „Lietuviški tautiniai rūbai princesei Dianai”, kuriame aprašomas menkai žinomas įvykis, kai 1981 metais Kanadoje gyvenusi garsi menininkė Anastazija Tamošaitienė su savo jaunesniąja seserimi Aldona Mažeikiene-Veseliene atvežė į Londoną specialiai princesei Dianai išaustus tautinius drabužius, kurie buvo įteikti Karališkiešiams rūmams ir sulaukta pačios princesės padėkos laiško dailininkei. Verta priminti, kad K. Barėnas jautriai reagavo į bendruomenės reikalų pertvarkas ir nevengė išsakyti kritinių pastabų. 2005 metais Klivlendo „Dirva” išspausdino didelį (net 26 dalių) jo tekstą, pavadintą „Vyresnieji sukūrė, o jaunesnieji baigia prarasti: kaip vyko Britanijos lietuvių visuomeninio turto naikinimas”.

Vien organizacinė veikla ir redaktoriavimas „Nidos knygų klubo” leidykloje bei „Europos lietuvyje” jau būtų garantavusi Kazimierui Barėnui svarbią vietą išeivijos spaudos istorijoje, nes būtent jai buvo skiriama didžioji dalis jo jėgų. Grožiinei kūrybai laiko likdavo nedaug. Savo gyvenimo aprašyme, išspausdintame knygoje „Egzodo rašytojai: Autobiografijos” (Vilnius, 1994) Kazimieras Barėnas prisipažįsta pirmuosius prozos kūrinius parašęs dirbdamas tekstilės fabrike: „Kai mašinos gerėliau eina, per daug netrūksta siūlai, tai ir užrašai savo pasakojimo kokį sakinių ar keletą”. Tokia situacija, pažįstama ir iš kitų išeivijos rašytojų atviravimų, dar sykį verčia bandyti susivokti, kokioje nepalankioje aplinkoje brendo ir noko jų kūrybos vaisiai. Toje pat autobiografijoje prisipažįstama, kad „... kitas knygas parašiau jau namuose, gyvendamas Londone ir dirbdamas „Europos lietuvių” ir „Nidos knygų klubo” leidinių, o vėliau dar ir „Pradalgės” metraščio redaktoriumi”, lyg norint pabrėžti, kad anie lietuviškos spaudos darbai buvę svarbesni už jo paties kūrybą. O toji kūryba – tai 10 knygų (4 romanai ir 6 apsakymų bei novelių rinkiniai), kurie užėmė deramą vietą ne tik išeivijos, bet ir lietuvių literatūros istorijoje. (Knygoje „Lietuvių egzodo literatūra, 1945-1990”, Čikaga, 1992), kuri pelnytai vadinama pamatine išeivijos literatūros istorija, Vytautas A. Jonynas skyriuje „Kiti Nepriklausomybės amžininkai beletristai” taip apibūdina Kazimiero Barėno kūrybą: „Iš visų šiame skyriuje aptariamų autorių, Barėnas yra pavaizdavęs vientisiausią išeivijos buitį, išeivio sielos virpesius”. O recenzuodamas jau Lietuvoje 2004 m. išspausdintą K. Barėno „Apsakymų rinktinę” (Šiauliai, 2004) rašytojas Juozas Aputis pabrėžia išskirtinę sakinio stilistiką ir kalbos gražumą: „...tam, kurio uoslė nėra užkimšta

plastmasėmis, perskaičius pakvimpa pradalgės, pakvimpa iš artimesnės ar tolimesnės praeities, nes šiandien jos dažniausiai jau sumišusios su kokio nors dyzelino kvapais” („Metai”, 2005, nr.7, p.144).

Kazimiero Barėno kūryba buvo pakankamai gerai pažįstama įvairių kraštų lietuvių bendruomenėms, nes Nidos knygų klubo leidiniai buvo platinami visuose lietuvių telkiniuose, o ir pats kūrėjas aktyviai dalyvavo Lietuvių rašytojų draugijos veikloje. Tačiau ne visos rašytojo knygos buvo spausdinamos Londone. Paskutinės K. Barėno romanų trilogijos dalys („Beragio ožio metai” ir „Meškos maurojimo metai”) išspausdintos Čikagoje – „Ateities” leidybos fondo literatūros serijoje, matyt, prisimenant rašytojo veiklą šioje organizacijoje dar gyvenant Lietuvoje, kur 1943-1944 m. jam teko redaguoti Kaune leistą Ateitininkų federacijos žurnalą „Ateitis”. Du novelių rinkinius („Kilogramas cukraus” ir „Pati apatinė pakopa”) išspausdino Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas. 1970 m. už „Tuboto gaidžio metus” paskirta Monrealio akademikų sambūrio įsteigta Vinco Krėvės literatūros premija. Kalboje, pasakytoje per premijos įteikimo iškilmes premijuotasis kūrinys buvo apibūdintas tokiais žodžiais: „Kazimieras Barėnas kuria ne premijoms ir kontroversijoms. ‘Tuboto gaidžio metai’ yra tik labai stipriai ir originaliai sukurtas romanas – retas paukštis mūsų padangėj” (I. Gražytė-Maziliauskienė. Idėjų inventoriūs. Vilnius, 2004, p.183). Be dėmesio neliko ir kiti K. Barėno kūriniai – 1972 m. Lietuvių rašytojų draugijos literatūros premiją pelnę novelių romanas „Dvidešimt viena Veronika”, už „Beragio ožio metus” 1983 m. rašytojui įteikta JAV LB Kultūros tarybos premija.

Atsakyti į klausimą, ar Kazimiero Barėno grožinė kūryba yra pakankamai gerai žinoma Lietuvoje, nebūtų lengva. Nepaisant to, kad ir Lietuvoje jau turime naujus romanų „Dvidešimt viena Veronika” (1997), „Tuboto gaidžio metai” (2006) ir „Beragio ožio metai” (2007) bei „Apsakymų rinktinės” (2004) leidimus, ir žinant, kad ne tik didžiųjų Lietuvos miestų, bet ir rajonų bibliotekose yra nemažai ir išeivijoje išspausdintų rašytojo kūrinių egzempliorių, pažinimo procesas nėra toks spartus ir lengvas, kaip norėtųsi. Tuo galėjau įsitikinti ir pačioje praėjusių metų pabaigoje dalyvaudama Panevėžio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės

bibliotekoje surengtoje gražioje šventėje – gruodžio 28 dieną čia buvo minima ne tik garsaus kraštiečio 100 metų sukaktis, bet ir pristatytas Kazimiero Barėno šiai kultūros įstaigai dovanotas jo asmeninis archyvas. Netoli Panevėžio gimęs, čia 1929 metais baigęs garsiąją Panevėžio berniukų gimnaziją, Kazimieras Barėnas nė kiek nedvejojo, kokiai įstaigai norėtų perduoti savo asmeninę biblioteką ir archyvą. Jau 1993 m. Panevėžio apskrities biblioteką pasiekė rašytojo laiškas, kuriame reiškiamas noras padovanoti gyvenant išeivijoje sukauptus spaudinius. Pirmoji siunta Panevėžį pasiekė 1995 m. Nesunku suprasti, kad sovietų okupacijos metais savo fonduose negalėjusiai kaupti nei tarpukario laikotarpio, juo labiau lietuvių išeivijos knygų, bibliotekai ši dovana buvo labai svarbi. 2000 m. iš Londono sulaukta antrosios siuntos. Marija ir Kazimieras Barėnai knygas į Lietuvą siųsdavo savo lėšomis. Tačiau po rašytojo mirties jo našlei ir bendražygei Marijai Barėnienei tokia našta jau buvo per sunki. Tada ir buvo sulaukta taip reikalingos pagalbos iš LR ambasados Jungtinėje Karalystėje. Ambasadorius Vygaudas Ušackas ir kultūros atašė Indrė Daunytė rūpinosi likusios labai svarbios archyvo dalies persiuntimo į Lietuvą reikalais. 2007 m. lapkričio mėnesį Panevėžį pasiekė trečioji K. Barėno archyvo dalis, kurios persiuntimo išlaidas padengė LR Kultūros ministerija.

Kazimiero Barėno spaudinių fondai po kapitalinio remonto neatpažįstamai pasikeitusioje ir išgražėjusioje Panevėžio apskrities bibliotekoje skirta atskira jo vardo skaitykla. Joje šiuo metu visuomenei prieinamas visas atsiųstosios spaudos rinkinys – per keturis tūkstančius leidinių. Rašytojo šimtmečio minėjimui surengtoje parodoje eksponuota ir dalis dokumentų iš gausaus K. Barėno rankraštinio palikimo. Tyrinėtojų dėmesio ypač turėtų susilaukti kita labai svarbi archyvo dalis – didžiulis K. Barėnui rašytų laiškų rinkinys, kuriame gausu žymiausių lietuvių išeivijos rašytojų bei visuomenės veikėjų autografų. Antano Vaičiulaičio, Stasio Santvaro, Bernardo Brazdžionio, Kazio Bradūno, Henriko Nagio, Vaclovo ir Mykolo Biržiškų bei daugybės kitų korespondencija atspindi ne tik įvairialypę K. Barėno leidybos veiklą, bet ir retą jo gebėjimą skatinti ir burti išeivijos rašytojus bendrai veiklai, kuri jo pastangų dėka virto itin svarbiais leidiniais. Ir Panevėžio apskrities viešosios G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekos direktorė Rima Maselytė, ir LR Kultūros ministerijos sekretorius Rolandas Kvietkauskas, ir LR ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Vygaudas Ušackas savo kalbose Kazimiero Barėno archyvo sugrįžimą į gimtąją įvardino kaip labai svarbų kultūros faktą, praturtinusį bibliotekos fondus neįkainojamos vertės rankraščiais ir leidiniais. Panevėžio apskrities administracijos ir miesto savivaldybės atstovai minėjo įvairius kraštiečio Kazimiero Barėno vardo įamžinimo būdus – ir numatytą miesto garbės piliečio vardo suteikimą, ir vienos Panevėžio gatvės pavadinimą rašytojo vardu. O man, nuolatos prisimenančiai malonias bendravimo valandas su rašytoju ir jo nenuilstančia padėjėja bei patarėja žmona Marija viešnagių Londone metu ir peržvelgus per daugiau nei dešimtmetį susikaupusius jų laiškus, vis kirbėjo mintis, kad pačiam kūrėjui geriausias jo įvertinimas būtų kuo platesnė kūrybos sklaida. 2008-uosius, kurie Lietuvoje paskelbti skaitymo metais, panevėžiečiai galėtų pradėti nuo Kazimiero Barėno kūrybos pažinimo, kad mieste, pasiryžusiame įamžinti rašytojo vardą, rastųsi kuo daugiau gyventojų, perskaičiusių jo parašytas knygas. □

Kitame numeryje spausdinsime L. Peleckio-Kakta-
vičiaus monografijos „Kazimieras Barėnas. Gyveni-
mas ir kūryba” recenziją.

Gyvenimo teologas

Stasio Ylos studija „Šiluva Žemaičių istorijoje“

Vilniuje, Taikomosios dailės muziejuje, sausio 4 d. buvo surengtas JAV sukurtos ir 2007 metų pabaigoje Kauno arkivyskupijos kurijos išleistos profesoriaus Stasio Ylos (1908-1983) istorinės studijos „ŠILUVA ŽEMAIČIŲ ISTORIJOJE“ pristatymo vakaras. Taip buvo pažymėta šio žymaus lietuvių kunigo šimtmečio jubiliejus.

Knyga išleista, kai švenčiamas Švč. M. Marijos apsireiškimo Šiluvoje 400 metų jubiliejus. Istorinės studijos pristatymo iškilmėse dalyvavo knygos leidimo iniciatorius, Švč. M. Marijos apsireiškimo Šiluvoje 400 metų jubiliejaus komiteto pirmininkas Kauno arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius SJ, Telšių vyskupas dr. Jonas Boruta SJ, ses. Ignė Marijošiūtė MVS, knygos rengėjas ir redaktorius Gediminas Mikelaitis, Šiluvos parapijos klebonas Erastas Murauskas. Specialioji knygos redaktorė dr. Irena Vaišvilaitė renginyje negalėjo dalyvauti, bet paliko įsimintinus žodžius: *Šią knygą galima vadinti ir Lietuvos Bažnyčios istorija, kurioje autorius, itin rūpinęsis tautinės tapatybės puoselėjimu, stengiasi nubrėžti taip pat lietuviškumo istorijos gaires.*

Vakaro programai vadovavo Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys. Kauno arkikatedros bazilikos vokalinis instrumentinis ansamblis (vadovė Vita Vaitkevičienė) pagiedojo S. Ylos žodžiais sukurtų giesmių.

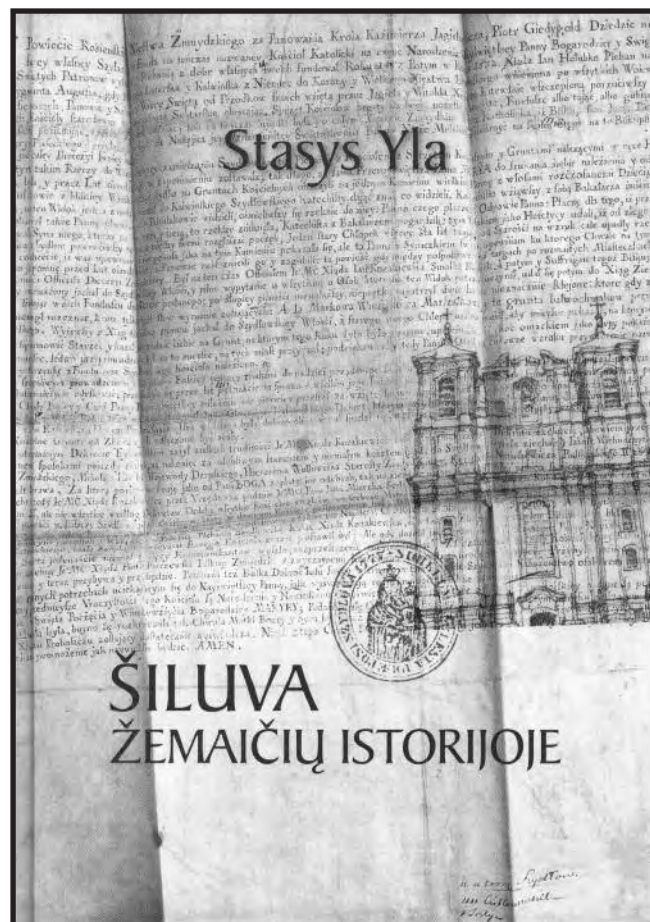
Apie kunigą Stasį Ylą - teologijos profesorių, rašytoją, poetą, istoriką, jaunimo ugdytoją, spaudos darbuotoją, katalikų visuomenės veikėją, Štuthofio konclagerio kalinį, Švč. Mergeles Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vargdienių seserų vienuolyno Putname kapelioną, Ateitininkų federacijos dvasios vadą *Kultūroje* jau rašė „ses. Ona Mikailaitė (2007 m. lapkričio 3 d.).

Anot Vytauto Balčiūno, Stasio Ylos kūrybos tyrinėtojo, šis kunigas *daugelyje sričių buvo naujų idėjų skelbėjas ir religinio gyvenimo atnaujintojas, veikęs ir tiesiogiai bendraudamas su žmonėmis, ir gausiomis knygomis bei straipsniais. Iki šiol neprarado aktualumo dar Nepriklausomybės laikotarpiu jo parašytos analitinės studijos apie komunizmą ir laisvamanybę Lietuvoje. S. Yla įtaigiai parodė, kaip tragiškiausiomis nužmoginimo aplinkybėmis išsaugoti krikščioniškas vertybes (eil. rink. Sutryptame kely, 1947; atsiminimų kn. Žmonės ir žvėrys Dievų miške, 1951). Jis pateikė spalvingus mūsų kultūros veikėjų portretus (Vardai ir veidai mūsų kultūros istorijoje, 1973; monografija M. K. Čiurlionis: kūrėjas ir žmogus, 1984), parašė vienintelę lietuvių k. religijos psichologijos studiją apie mūsų menininkų tikėjimo vingius (Dievas sutemose, 1964). Dar iki Vatikano II Susirinkimo jis vienas iš pirmųjų stengėsi reformuoti religinį gyvenimą, tikėjimą labiau sieti su kultūra (Siauroji ar pilnutinė katalikybė, 1939; Ateitininkų vadovas, 1960; Jurgis Matulaitis, 1977). Savo išvalgomis ir sistemingumu S. Yla yra nepralengtas pasaulėžiūros klausimų analitikas (Laisvės problema, 1938; Lietuviškasis nacionalizmas liberalizmo ženkle, 1955-1956).*

Šiluva Žemaičių istorijoje (I-II d.) yra vienas svarbiausių S. Ylos darbų. Rinkdamas jam medžiagą, atvyko į Europą, į Vatikano archyvus, ir parašė didelę studiją apie Šiluvos vietovės ir Marijos garbinimo istoriją. Pirma dalis buvo išleista Bostone (1970). Antra dalis, aprašanti įvykius iki XIX a. pabaigos, liko rankraštyje. Tik dabar, padedant Vargdienių seserims, konkrečiai ses. Ignei Marijošiūtei, kuri į Kauną atvežė rankraštį ir įteikė jį Kauno arkivyskupui metropolitui Sigitui Tamkevičiui, pavyko vienoje knygoje išleisti abi veikalo dalis. Knygos leidybą parėmė Kultūros ministerija, Kultūros ir sporto rėmimo fondas, Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija, Švč. M. Marijos apsireiškimo Šiluvoje 400 metų jubiliejaus fondas.

Arkivyskupas S. Tamkevičius prisiminė savo pirmąją pažintį su kun. S. Yla, per jo knygas, pirmiausia „Žmonės ir žvėrys“, kurias pogrindžio darbininkės-seselės daugino ir dalijo patikimiems žmonėms, pirmiausia kunigams. Anot arkivyskupo, kun. S. Yla buvo modernus idealistas, bet tas modernizmas rėmėsi stiprų tradicionalistinį pagrindą. Atvažiavęs jau į laisvą Lietuvą apie kun. S. Ylą daug pasakojo buvęs jo mokinys, karštas ateitininkas. Arvydas Žygas. Kun. Stasys Yla labai mylėjo jaunimą, jo parašytas „Ateitininkų vadovas“ sovietmečiu irgi stebuklingai pasiekė Lietuvą.

Seselė Ignė leidosi į labai nuoširdžius prisiminimus iš Putnamo, kai būdama septynerių metų mergytė susipažino su kunigu, kuris jai suteikė pirmąją Komuniją, paskui Sutvirtinimo sakramentą. Ta proga S. Ylos jai padovanota maldaknygė ses. Ignė lydėjo visą gyvenimą, ją Ignė Marijošiūtė atsivežė į Lietuvą ir visur nešiojasi su savimi. „Jis labai mylėjo gamtą, lesino paukštelius, augino gėles, statė Mindaugo pilį... O kai mane apsėdavo permaininga dvasia, jis, stiprus tradicionalistas, manyje atkurdavo viltį.“ Žemaičių vysku-

pas J. Boruta priminė ir S. Ylos jaunystę, studijas Prancūzijoje, pirmąją knygą „Krikščionybės įvedimas Lietuvoje“.

S. Ylos medžiagos rinkimo metodas ir rašymo stilius – faktų sintezavimas, o ne analizavimas. Žemaitija turi dvi šventoves – Šiluvoje ir Žemaičių Kalvarijoje. Abi jos iškilo XVII a. antroje pusėje. Su tomis vietovėmis susiję ir mūsų menininkų, ir dvasininkų, ir didikų bei eilinių žmonių mistiniai išgyvenimai. Jau 1551 metais Šiluva buvo maldininkų traukos centras. Piligriminės kelionės padėjo išlaikyti laiko išbandymus. Tų vietų reikšmė kaskart augo. Buvo statomos mūrinės bažnyčios. Tokie trumpi štrichai, užfiksuoti iš kalbėtojų pasakojimų.

Ilgiau norėčiau sustoti ties Gedimino Mikelaičio, kuris nepaprastai patraukliai pasakojo apie S. Ylos asmenybę, mintimis. Kun. S. Yla nesibodėjo domėtis žmonių nukrikščionėjimo apraiškomis, mėgo su tokiais pašnekovais diskutuoti. Mokėjimas kalbėtis su įvairių įsitikinimų žmonėmis buvo jo charizma. Atsiminimų autoriai pabrėžia, – sakė G. Mikelaitis, – kad S. Yla stengėsi apaštalauti asmeniškai, kuo daugiau bendrauti su žmonėmis, uždegti juos savo veržliu krikščionišku dinamizmu, nepaisydamas žmogaus santykio su religija. Jam tekdavo nusivilti, patirti akibrokštų, bet nuo savo veiklos jis nesitraukė.

Kun. Stasys Yla savo misijų lauku pasirinko kultūrą. Jis buvo spaudos darbuotojas, rašytojas, poetas, rašė įvairiausiais gyvenimo klausimais. Visus jo raštus, anot G. Mikelaičio, persmelkė sielovadinis rūpestis. Jis norėjo taip pateikti krikščionišką tiesą, kad skaitytojai ar klausytojai ja patikėtų. Rašydamas apie laisvamanybę ir komunizmą (o buvo pilgrimas Lietuvoje 1937-1939 m. rašęs tais klausimais), stengėsi atskleisti krikščionybės grožį metaforiška, poetiška kalba, vaizdais, nenudėvėtais žodžiais. Filosofas J. Girnius jį yra pavadinęs gyvenimo teologu. Toks žmogus eina į gyvenimą ir stengiasi jį paveikti.

Kun. S. Yla nebuvo istorikas, bet jo „Šiluva Žemaičių istorijoje“ kol kas yra išsamiausia ir nepamainoma Lietuvos Bažnyčios istorija. Ją galima skaityti dviem aspektais. Vienas iš jų: Yla nesiginčija su istorijos ir teologijos autoritetais, nesistengia polemizuoti. Jis pasakoja įvykių istoriją. Įvykiai plaukia vienas paskui kitą, įpindami į pasakojimą vyskopus, didikus, bažnyčių administratorius, klebonus; įvykiai nukelia skaitytoją į Romą, Peterburgą. Autorius nesistengia išryškinti pamaldumo ar kulto momentų, neaprašinėja stebuklų, bet viskas pasakojama vaizdinga metaforiška kalba. Veikalo nepabosta skaityti, nors jis knibždėte knibžda asmenvardžiais, vietovardžiais. Skaityti lengva, nes mezgasi siužeto intriga, skaitytojas įtraukiamas į natūralų smalsumą sužinoti, kas buvo toliau.

Galima į šią knygą žiūrėti ir kitu aspektu – per Marijos apsireiškimo istorijos vingius. Apsireiškimo vaizdas tai pradingsta, tai iškyla, Šiluva grimzta į istorijos užmaršties gelmes ir staiga kažkokiomis pastangomis, aprašant kovas su masonais ar protestantais, su caro administracija, dažnai tragiškomis aplinkybėmis, iškyla vėl, atgyja žmonių atmintyje ir istorijoje. Tai sielovadinė knyga, – daro išvadą jos sudarytojas ir redaktorius Gediminas Mikelaitis. – Ji bus paskata tyrinėti toliau ir Šiluvos, ir Lietuvos katalikų Bažnyčios istoriją.

Vincentas Uždavins

Partizanų dainos dainuojamosios poezijos žanre

ROMUALDAS KRIAUČIŪNAS

Marius Jančius, kompaktinės plokštelės autorius ir prodiuseris. „Už laisvę, tėvynę ir tave – gražiausios partizanų dainos“. Compact Disc Digital Audio, 2007. JAV platinama už 15 dol.

Tai nauja „gražiausių partizanų dainų“ kompaktinė plokštelė, mano rankose atsiradusi dar prieš šv. Kalėdas. Tai buvo dovana sau. Dar nupirkau keturias kitas, nes mano žodyne partizanai – šventas žodis ir jų brangus palikimas turi būti skleidžiamas.

Internete sužinojęs, kad Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, Ateitininkų federacija ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas yra šio leidinio partneriai, tuoj pat panorau tą plokštelę įsigyti. Tuo tarpu atminityje iškilo daug įvaizdžių ir prisiminimų. Pirmasis vaizdas iš lietuvių tremtinių stovyklos Rebdorf prie Eichstatt, Vokietijos Bavarijoje, bene 1948 metų vasarą. Ten jaunimas, apstojęs kažkokį nepažįstamą tautietį, klausėsi ką tik iš Lietuvos gautų partizanų dainų. Klausėsi ir netrukus jas kartu dainavo. Tai buvo tikros žodinės istorijos perdavimo momentas. Dabar specifinių dainų tiksliai neprisimenu, bet galėjo būti „Pražydo jazminai po langu...“, „Gegutėle, šį metelį...“ ir kitos. Tas dainas atsivežėme į Ameriką ir jas įvairiomis progomis dainuodavome. Dainuodavome jaunimo stovyklose rengtuose partizanų pagerbimo vakaruose, dainuodavome studentų suvažiavimuose. Tos dainos buvo kovojančios ir kenčiančios tėvynės relikvija.

Kita serija įvaizdžių susikūrė beskaitant visą eilę partizanų gyvenimo dienoraščių, atsiminimų, mokslinių straipsnių bei studijų. Ten per daug apie jų dainas nerašydavo, bet buvo užuominų apie dainas ar giesmes specialiomis progomis, pavyzdžiui, minint Vasario 16-tąją, šv. Kalėdų dieną.

Kompaktines plokšteles gavau paštu ir pirmą dėžutę atidaręs laukiau rytdienos, kada važiuodamas į darbą automobilyje galėsiu jos pasiklausyti. (Namuose reikiamos įrangos pasiklausymui neturiu.) Sąmoningai jokių įvadų ir aptarimų, pridėtų prie plokštelės, neskaičiau. Norėjau tiesiogiai pajaušti tas „gražiausias partizanų dainas“.

Pirmoji daina „Alytė“, dainuojama vyrų trejetuko. Mano nustebimui, daina visai negirdėta. Antroji daina – „Partizanų būrys“ – man irgi nauja. Išskyrus vieną man žinomą melodiją, visos aštuoniolika dainų man visai negirdėtos. Kas čia darosi? Nejaugi tiek metų ne tuos partizanus gerbiau ir ne tų partizanų dainas dainavau? Pasijutau, kaip ką tik iš mėnulio nukritęs.

Antrą „šoką“ patyriau dėl paties dainų pateikimo. Vitos Ivanauskaitės žodžiais, pasitelkę dainuojamosios poezijos žanrui būdingą subtilų įsiklausymą į tekstų prasmes, idėjos autoriai ir atlikėjai leidžia kiekvienam iš mūsų ieškoti savo santykio su šia kūryba. Plokštelę išklauses tris kartus to santykio vis dar tebeieškau. Mano pastangoms trukdo dainas palydintieji muzikos instrumentai, susidedantys iš mušamųjų ir perkusijos, kontraboso, klavišinių, akordeono, saksofono, smuiko ir gitaros. Šių instrumentų garsai mieli ir malonūs, bet neleidžia susikurti tinkamos nuotaikos, kad klausaisi partizanų dainų. Jų klausydamasis niekaip neįsivaizduoju partizanų, dainuojančių prie mažo lauželio, o gal ir be jo, kad savo pozicijų neišsiduotų. Neįsivaizduoju jų, dainuojančių su būgnų ar saksofono palyda. Akordeonas ar lūpinė armonikėlė – tai jau kitas reikalas. Kai kurių dainų besiklausant, bet nesigilinant į žodžių prasmę, labai lengva save perkelti į kokio nors viešbučio prašmatnesnį naktinį klubą ir save įsivaizduoti sriubčiojančią vyną arba kavutę.

Paramos savo nustebimui suradau Dalios Kuodytės žodžiuose, aptariančiuose šį dainų albumą. Jos žodžiuose radau daugiau supratimo ir, sakyčiau, atlaidumo: „Tačiau garbė tiems, kurie praėjusiame laike geba įžvelgti neabejotinos vertės

dalykus, kalbančius apie juos šių dienų kalba šių dienų žmogui. Albume pateikiama aštuoniolika bene gražiausių pokario dainų, atliekamų žymiausių Lietuvos populiariosios muzikos atlikėjų. Aranžuotė, atlikimo maniera gali pasirodyti netikėta vyresniajai kartai, dainavusiai tas dainas savaip. Tačiau kitaip – dar nereiškia blogiau“.

Daug meilės ir idealizmo radau kompaktinės plokštelės idėjos autoriaus ir prodiuserio Mariaus Jančiaus įvadiniame žodyje. Jis prisimena 1991 metų dienas, kai brolius ir seseris įkvėpė Tautos dvasia. „Būtent ji, nemari ir nepaniekinama, nors marinta ir niekinta, lėmė pokario kovotojų dėl laisvės pasirinkimą. Lietuvos žmonės – mūsų broliai ir seserys – išėjo ginti savo brangiausiųjų, savo namų, savo teisių ir laisvių, savo Lietuvos. Jie išėjo ginti mūsų“. Iš jo žodžių aišku, kad ši plokštelė taikoma jaunimui. Jam rūpi, kad partizanų dainos nebūtų pamirštos, o išgirstos ir suprastos, ypač jaunimo. Dėmesys jaunimui taip pat aidai ir Dalios Kuodytės teiginyje, kad šis albumas yra noras pažvelgti į partizanų dainas ir parodyti jaunimui, kad „tos dainos gali būti kur kas įdomesnės ir patrauklesnės už apdainuotus trumpus sijonukus ir supermergaites“.

Įdomus ir taiklus Vitos Ivanauskaitės, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotojos, socioliteratūrinis aptarimas. Ji visa tai – lietuvių istorinės tematikos dainas – vadina nuostabiu žodiniu tautos patirčių metraščiu. „Galima sakyti, kad visa pokario laisvės kovas lydėjusi lietuvių kūryba yra vienas didelis ir margas laiškas mums, gyvenantiems šiandien, ir po mūsų ateisiantiems. Nepaprastai svarbu, kaip mes šį laišką perskaitome ir kaip suprantame jo eilutes – liūdnas, bet vis dėlto nepalaužiamos vilties kupinas

dainas, kaip jas dainuojame patys”.

Visi šie cituoti ir necituoti žodžiai man gražino pusiausvyrą ir didesnį šio albumo įvertinimą. Iš tikrųjų, savo išvaizda albumas yra patrauklus ir imponuojantis. Pridėta 42 puslapiai spausdinto teksto, įskaičiuojant įvadás, socioliteratūrinį aptarimą, visų dainų žodžius ir gaidas (vadinamas natomis). Septyniolika atrinktų nuotraukų yra paimtos iš „Už laisvę ir tėvynę“ albumo. Tai daugiausia grupinės partizanų nuotraukos. Nelabai nusi-manau apie technologiją, bet dainų įrašymas yra aiškus, suprantamas ir, sakyčiau, aukštos kokybės. Visas dainas atlieka apie 15 dainininkų. Išskyrus pirmąją, visos dainos yra atliekamos solo. Dainininkai apibūdinti kaip populiarius Lietuvos atlikėjai, bet man – nei girdėti, nei žinomi. Bet tai tik parodo, kad ne toje Atlanto pusėje gyvenu ir ne tas dainas dainuoju. □

Kitaip – dar nereiškia geriau

GRAŽINA MARECKAITĖ

Tikras netikėtumas – 2007 metų pabaigoje Lietuvoje išleista kompaktinė partizanų dainų plokštelė „Už laisvę, Tėvynę ir tave“. Nepriklausomoje Lietuvoje dar vis girdimi pagiežos, paniekos kupini žodžiai pokario partizanas, demonstruojamas madingas abejingumas šiam didvyriškam ir tragiškam laikui, o epizodiški mėginimai aktualizuoti, įamžinti kovotojų mintis ir dvasią tarsi pradingsta ir ištirpsta triukšmingoje tuštybės mugėje. Ši plokštelė – tai dar vienas mėginimas, kad partizanų auka ir jų dainos „nebūtų pamirštos, o išgirstos ir suprastos, pirmiausia jaunųjų tėvynainių“, – pratarinėje rašo idėjos autorius ir prodiuseris Marius Jančius. Narsioji mūsų dienų „rezistentė“ Dalia Kuodytė taip pat išreiškia viltį, kad naujoviškai pateikiamas dainas supras jaunimas, nes atlikimas „kitai dar nereiškia blogiau“.

Tačiau ar „kitai“ – tai būtina „geriau“? Apie tai priverčia susimąstyti ši plokštelė, kurioje, pasak prodiuserio, „rezistencinių kovų dainas dainuoja populiarius Lietuvos atlikėjai“. Gerai ar blogai, kad populiarius? Gerai ar blogai, kad tose dainose, aranžuotose Arnoldo Jalianiausko, be akordeono ir gitaros, skamba mušamieji ir perkusija, saksofonas, kontrabosas, klavišiniai? Savo aktorinę manierą ir subjektyvų dainavimo būdą seniai subrandinę artistai Vladas Bagdonas, Larisa Kalpokaitė, Gediminas Storpirštis atlieka kolegės aranžuotas dainas kiekvienas pagal save, aktoriškai jas niuansuodami. Tad ir girdime Bagdono, Kalpokaitės, Storpirščio dainavimo stilių, Vytauto Labučio saksofoną, Pavelo Giunterio mušamuosius ir pan. Tiesa, dainų tekstai nepakeisti, netgi gražiai pateikiami kartu su natomis. Tačiau ar tie

tekstai, užgimę tarp šuvių, dainuoti miško žemėnėse ar kaimo „vakaruškose“ (spontaniški, grau-dūs, melodramatiški, patetiški) netekę savo tikrojo akompanimento – lūpinės armonikėlės, gitaros, armonikos, perteikiami sterilia dabartine kalba – nepraranda ir savo paprastumo, laiko bei vietos dvasios? Geriau skamba tarmiškomis priegaidėmis pagardintas, todėl labiau įtikinamas Vytauto V. Landsbergio dainavimas, Aido Giniočio intuityvi pagava, visiškai paprastas, nuoširdus Indrės Dirgėlaitės atlikimas. Sunku susitaikyti, kad plačiai žinomos, populiariausios dainos „Palinko liepa šalia kelio“ melodija visiškai pakeista (kitoks variantas, kad tik būtų *kitaip*?). Visai be reikalo po nauja aranžuote „paslėpta“ ir daugelis kitų melodijų.

Viena meno konsultantė iš užsienio neseniai įrodinėjo, kad šiuolaikiniai keturmečiai nesupras močiutės sekamų pasakų, tad arba jų visai nebereikia, arba pasakas reikia smarkiai perdirbti, jų prasmes radikalai sušiuolaikinti: jokių vilko suėstų raudonkepuraičių, ožkų su kvilais ožiukais, jokių nelaimingų našlaitėlių ar skriaudžiamų pelenių – šiukštu! Ar iš tiesų mūsų pareiga „perdirbti“ dar neįsisavintą kultūros paveldą? Dėl ko tai reikėtų daryti? Ar kad jį lengviau sukramtytų šiuolaikinio jaunimo dantukai?

Tautosakos instituto mokslininkės Vitos Ivanauskaitės įžangoje vietoje bendrų frazių vertėjo trumpai aptarti partizanų dainų poetikos ir melodikos ypatumus, atskleisti, kiek jose tikro lietuviško folkloro elementų, kiek perdirbinių, kokia prieškarinių miesto romansų ar vokiškų dainų įtaka, kurie žinomi tragiško likimo poetai – šalia anoniminių autorių – dalyvavo šių tekstų kūrime. Taigi, esame dėkingi už nuveiktą darbą ir visų plokštelės kūrėjų, leidėjų bei rėmėjų entuziazmą, tačiau ... □

Du Aleksandro Zapkaus gyvenimai

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS

Tęsinys. Pradžia 2008 m. Nr. 1

Antrasis gyvenimas

1944 m. spalio 15 d. iš ešelono, vežusio karo belaisvius į Rytus, ties Kaišiadorimis pabėgo penki kareiviai. Buvo jie apiplėšusiom lietuviškom uniformom, išbadėję ir išsekę. Traukė į Musninkų valsčių (dabar – Širvintų r.), tikėdami susirasti partizanų. Jų vyresnysis sakė esantis karininkas, ragavęs kario duonos. Juos greitai pastebi partizanų ryšininkai ir nuveda pas tuo metu susibūrusios Didžiosios Kovos rinktinės, veikusios Musninkų ir Žaslių valsčiuose, vado Jono Misiūno-Žalio Velnio kovotojus.

Vyrai sakėsi pabėgę iš karo belaisvių ešelono, pavardžių nesisakė, o tik prašė suvesti su partizanų vadovybe. Greitai akistatoje su Didžiosios Kovos apygardos (toliau – DKA) vadu Žaliu Velniu vienas iš vyrų papasakoja savo istoriją, pasisako esą karininkas. Pasako ir tikrąją pavardę, tačiau prašo išlaikyti paslaptį, nenorėdamas, jog nukentėtų jo šeima, nes ir saviesiems, ir priešui vyras jau esąs žuvęs. Į būrį priimamas, pasirenka Piliakalnio slapyvardį ir priskiriamas tik štabo darbuotojų. Jau po penkiasdešimties metų Didžiosios Kovos partizanų apygardos moterų bataliono vadė Aldona Sipavičiūtė-Velnio Išpera teigs, kad Piliakalnį pas Žalią Velnią atvedusi 1945 m. sausio mėnesio pirmosiomis dienomis. Buvęs ramaus būdo, aukštas, sakėsi esąs žemaitis, tačiau tikrosios pavardės niekas nežinojo.

1945 m. pradžioje DKA štabo viršininku buvo paskirtas Jonas Markulis-Vaiduoklis, tačiau jau 1945.03.27 Čiobiškyje, kur buvo užpultas apygardos štabas, jis žuvo. Po Vaiduoklio žūties naujasis DKA vadas M. Kestenis-Serbentas Piliakalnį paskiria į tas pareigas, kadangi jis ne tik vienas iš nedaugelio apygardos kovotojų turėjo karininko laipsnį, bet sumanus, išmano karinę taktiką. Partizanas Benediktas Trakimas-Genelis savo atsiminimuose teigė, kad Piliakalnis buvo geras organizatorius. Per 1945 m. rudenį NKVD vykdomą ofensyvą nuostolių buvo mažai, nes apie tai partizanai jau turėjo operatyvinių žinių, štabas pasitraukė į Vaitelio apygardą, kur pralaukė apie du mėnesius. Sako, vaikščiojo karininko švarku ir kepure, odinėmis ulono kelnėmis.

1945 m. gruodžio mėn. Bolševiko būrį išblaškė kareiviai. Mūšyje žuvo ir būrio vadas Leonas Kudelis-Bolševikas. Likę be vado keliolika kovotojų greitai išsirinko juo Juozą Kudelį-Dobilą. DKA

vadovybė norėjo išsiaiškinti padėtį būryje, tad 1946 m. pradžioje. pakeliui į susitikimą su „B“ rinktinės vadovybe Piliakalnis su grupe karių ir štabo ryšininke Aldona Paulavičiūtė-Indyra atvyko į šio būrio dislokavimo vietą Darvydų miške. Įsitikinęs, kad būrys kovingas, išsprendęs visus organizacinius reikalus, patraukė Ukmergės link. Su vietos partizanais 1946 m. kovo mėn. užpuolė Pabaisko stribus. Daugiau nei 3 mėnesius gyvena Ukmergės apskrityje, kur bando sustiprinti ryšius tarp rinktinių.

Grįžo atgal į A rinktinės kovų vietas pro Mančiušenus, pailsėjo Sližių pelkėse. Prie Gegužinės (Žaslių valsč.) persikėlė per Nerį. 1946 m. kovo 24 d., grįžtant į Žaslių ir Kaišiadorių apylinkes, kuriose vis dar buvo daug partizanų, Šilonių miško pradžioje, laukuose prie Dubių vnk. (dabar – Kaišiadorių r., prie Jačiūnų k.), kelią pastojų Kaišiadorių garnizono kareiviai. Mūšio išvengti nepavyko. Tada žuvo Piliakalnis, Julius Junaitis-Vanagas, štabo ryšininkė Aldona Paulavičiūtė-Indyra, Laukinukė ir Martynas-Papartis. Piliakalniui gegužės 17-tą turėjo sukakti 30 metų.

Albinas Bagdonavičius iš Rusių Rago, Musninkų valsč. taip aprašo Dubių mūšį, kuriame Piliakalnis žuvo: *„Ten partizanai stovyklavo, su jais kartu buvo ir Žalias Velnias. NKVD kareivių partizanai buvo atkirsti nuo miško, todėl teko trauktis pražliugusiais keliais ir pievomis. Besitraukiant Piliakalnis ir buvo sužeistas. Judėti jau negalėjo. Tai pamačiusi ryšininkė Aldona Paulavičiūtė-Laukinukė puolė štabo viršininką gelbėti, o partizanas M. Bulauka-Kolumbas užstojų kelią, sakydamas, kad tai labai pavojinga. Tačiau drąsi mergina, išvadinusį delsiančius bailiais, puolė padėti ir žuvo. Piliakalnis, matydamas, kad neišsigelbės, sunaikino štabo dokumentus, nusišovė. Tada žuvo dar du partizanai, 11 buvo sužeisti“.*

1945 metai buvo pažymėti Piliakalnio aktyvia veikla stiprinant ryšius su kuopomis ir būriais. Vasarą jis svečiuojasi Pašulių-Beistarkių-Livintų miškuose, DRA „A“ rinktinės veikimo zonoje. Čia jis bendrauja su rinkinės vadu Petru Klimavičiumi-Uosiu, o birželio 25 d. Beištrakiuose (Rumšiškių valsč.) susitinka su Žalio Velnio vadovaujama apygardos vadovybe. Nutarta sutelkti dėmesį ryšiams su Ukmergės „B“ rinktine, LLA vadovybe. Piliakalnis į Kauną siunčia ryšininkę Aldoną Paulavičiūtę-Indyrą, Laukinukę. Štabo bunkerius prie Neries, Budelių k., išduoda provokatoriai NKVD kareiviai. Juose slapstosi Piliakalnis su Steponu Rudžioniu-Vėju bei grupė partizanų. Piliakalniui ir Vėjui pasisekė pabėgti, keli partizanai žuvo. Todėl liepos pabaigoje Žalias Velnias su Piliakalniu bei 60-70 partizanų persikelia per Nerį, nueina iki Taujėnų, Deltuvos, susitinka su „B“ rinktinės vadovybe. Siesikų valsč. vyksta pokalbis su Vyties apygardos vadovais. Po dviejų mėnesių sugrįžta į Livintų (Kaišiadorių valsč.) miškus. 1945 metais partizanai patyrė daug netekčių, išdavysčių. Įbauginti represijų, kai kurie partizanai legalizuojasi. 1945 m. spalio 10 d. Žalias Velnias su Piliakalniu atstovavo DKA vadovybei Dainavos miškuose, kur dalyvavo apie 400 partizanų.

Liudytojų teigimu, pastate Kaišiadoryse, Vytauto Didžiojo g. 22, 1944-1953 m. buvo NKVD-MVD-MGB būstinė. Pastato pirmame aukšte vykdavo tardymai ir

Vieکشنیų valsčiaus 1941 metų Birželio sukilėliai. A. Zapkus – ketvirtas iš kairės.

kankinimai, o rūsijoje buvo areštinė, kur taip pat kalindavo suimtus žmones. Prie jo buvo niekinami apylinkėse žuvusių partizanų palaikai, tarp jų ir prie Dubių žuvęs Piliakalnis. Pavyko sužinoti, kad Piliakalnio ir Indyros kūnai slapta buvo užkasti prie Kaišiadorių kapinių tvoros. Dabar ten užaugę krūmai, nes kapo kauburėlio drąsuoliai palikti negalėjo, o Lietuvos nepriklausomybės laikų sulaukė ne visi. A. Zapkaus pavardė įrašyta Kaišiadorių partizanų koplytėlės atminimo lentoje.

* * *

Ilgus metus Piliakalnio asmenybę gaubė paslaptis. Tik buvusio po jo DKA štabo viršininko B. Trakimo-Genelio liudijimu, pirmą kartą knygoje „Didžioji Kova“ paminėjau šio žmogaus pavardę – Aleksas Zepkus. Po to visi rašytiniai šaltiniai teigė, kad nuo 1945 m. balandžio mėn. iki žūties – 1946 m. kovo 25 d. DKA štabo viršininku buvo Aleksas Zepkus-Piliakalnis, leitenantas iš Žemaitijos. Tada galėjęs turėti apie 30 metų, buvęs vidutinio ūgio, augino barzdą, gražiai grojo armonika. Tik visai neseniai paaiškėjo, kad TAR kuopos vadas Aleksandras Zapkus ir DKA štabo viršininkas Aleksas Zepkus – tas pats asmuo.

TAR antros kuopos eilinis Petras Vaškas yra pasakojęs, kad 1944 m. spalio 7-8 d. kautynių Sedos gatvėse metu į nelaisvę, iššaudę visus šovinius, išmetę granatas, pakliuvo apie 40 vyrų. Tarp jų buvo ir Aleksandras Zapkus. Prie Ketūnų kaimo juos suvarė į tuščią klotimą ir užrakino. Nemaitino, nedavė vandens, kol tuo nepasirūpino vietos valstiečiai. Paskui pėsčiomis kelias dienas varė Šiaulių link. Šiauliuose sugrūdo į vagonus ir išvežė į Daugpilio belaisvių stovyklą. Tai galėję būti apie spalio 15-16 d. Kadangi Rygoje dar vyko mūšiai, į Daugpilį važiavo per Kaišiadoris, Vilnių. Čia Aleksandrui Zapkui su keliais draugais ir pavyko iš belaisvių ešelono pasprukti. Tai turėjo įvykti spalio 17 d. □

Florentina Zapkuvienė (Kurgonienė) New Yorke.

Nuotraukos iš autoriaus asmeninio archyvo

Atsiprašome *Kultūros* skaitytojų, kad gruodžio 29 d. kultūrinio priedo laidoje redaktorės A. Žemaitytės pokalbyje su Lietuvos Prezidento patarėja I. Vaišvilaite („Lietuvos Prezidento kultūrinės iniciatyvos“) įsivėlė apmaudi klaida. Feliksas Vaitkus Atlantą perskrido 1935 metais“.